

The article is devoted to the life and creation of the representative of the elder generation of Ialychyna's composers-amateurs at the second part of the XIX – beginning of the XX centuries the priest P.Bazhanskyj (1836-1920). His creative and educative activity was progressive step in making of the national musical culture of Western Ukraine.

Станіслава Родіна

ТОВАРИСТВО “ПРОСВІТА” НА ЗАКАРПАТТІ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ ст.

Осінь 1918 року принесла кардинальні зміни в Центральну Європу. Виснажена у воєнному та економічному відношенні коаліція центральних держав (Німеччина, Австро-Угорщина, Османська імперія, Болгарія) капітулювала, що мало для них катастрофічні наслідки. Якщо Німеччина і Болгарія, зазнавши деяких територіальних втрат, збереглися як національні держави, то Османська імперія і Австро-Угорська монархія, до складу якої входило Закарпаття, перестали існувати. На руїнах Австро-Угорщини відновлюють свій статус старі держави, а також виникають нові – Чехословаччина, Угорщина, Австрія, Королівство Сербів, Хорватів і Словенців, ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка.

Карпаторуське суспільство виявилось не готовим до такого швидкого розвитку подій у регіоні. Відповідно, не була вироблена національно-державна програма. Питання подальшої долі Закарпаття було винесене на міжнародну арену. Його вирішувала Паризька мирна конференція і згідно з Сен-Жерменською угодою від 10 вересня 1919 року Закарпаття було включене до складу Чехословацької республіки [11, с.6]. Чехословацький період історії Закарпаття (1919-1939) став періодом національного відродження карпатських українців. Лояльне відношення чехословацького уряду до національного питання зумовило небачену активізацію культурного життя української громадськості. Щоправда, національна політика влади носила на собі відбиток асиміляторських розрахунків, але це вже не були ті жорстокі утиски, які пережила закарпатська земля під владою Угорщини.

Духовний ренесанс української нації ознаменувався появою різноманітних товариств культурно-освітнього спрямування. Їх вклад у розвиток культурного життя краю нерівноцінний. Але всі вони є складовою частиною того загального культурно-освітнього руху на Закарпатті, який мав згуртовувати та формувати національну самосвідомість і культуру.

Провідна роль у цьому процесі, без сумніву, належить товариству “Просвіта”. Його багатогранна діяльність стала предметом зацікавлення нау-

ковців. Однією з перших спроб у дослідженні просвітницького руху на Закарпатті став історичний екскурс Павла Федаки “Нарис історії товариства “Просвіта” Карпатської Русі-України”. До розгляду окремих сфер діяльності “Просвіти” зверталися Ю.Балега, М.Болдижар, В.Гошовський. Але ці відомості здебільшого епізодичні і не дають цілісної панорами життя “Просвіти” та її історичної ваги. Тому метою даної статті є спроба систематизувати матеріал щодо характеристики діяльності товариства “Просвіта” та оцінити його вклад у справу духовного ренесансу Закарпатської України в першій третині ХХ ст.

Перші реальні кроки для створення на Закарпатті товариства “Просвіта” були зроблені наприкінці 1919 року. Національно зорієнтована громадськість розуміла потребу в об’єднанні культурно-освітнього руху, який би згуртував широкий загал, спрямував його шляхом духовного відродження, ним мало бути культурно-просвітнє товариство на зразок львівської “Просвіти”.

До створеного комітету з підготовки установчих зборів ввійшли: Юрій Бращайко, Августин Волошин, Іван Панькевич, Степан Фенцик, Михайло Творидло, Степан Колочурак, Василь Желтвай. Установчі збори товариства “Просвіта” комітет мав намір провести 29 квітня 1920 р. як велике народне свято. З цієї нагоди було випущено спеціальні листівки, які поширювались у всьому краї. Але провести збори у цей день не вдалося, оскільки вороги національно-культурного відродження Карпатської України перешкодили проведенню народного зібрання. Та 9 травня 1920 року установчі збори продовжили свою роботу. На них 1920 р. було проголошено заснування Підкарпатського товариства “Просвіта”, затверджено статут і обрано правління та спеціальні комісії з різних видів культурно-просвітницької роботи; товариство визначило і проголосило шляхи і напрями своєї діяльності, які зобов’язувались реалізувати найближчим часом.

Згідно зі статутом, “Просвіта” проголошувалася непартійним і неполітичним товариством, яке дбає про розвиток культури, освіти, науки, аматорського руху та сприяє піднесенню національної самосвідомості [3]. Головою товариства одногослосно обрано адвоката Ю.Бращайка, який незмінно очолював “Просвіту” аж до 1939 року.

Одним з найважливіших напрямків діяльності “Просвіти” було закладання філій і читалень по всьому краю. Цією справою займалася організаційна комісія у складі Василя Желтвая (голова), Ілька Цоканя, Івана Коссея, Миколи Творидла і Антона Дівнича. Створити читальню, особливо на селі, було нелегко. Більшість селян були малописьменними і не розуміли, що може їм дати “Просвіта”. Але вже у 1920 р. були створені філії у Берегові, Ясінях, читальні у Хусті, Верхньому Верещькому, Волові, Перечині, Довгому [5]. До кінця 1921 року було створено три філії і 41 читальню. Кількість структур

с. Родина. Товариство "Просвіта" на Закарпатті в першій третині XX ст.

"Просвіти" неухильно зростала. Наприклад, на 1929 р. в краї діяло 4 філії і 176 читальень.

Щоправда, у 1930-1931 роках створення читальень "Просвіти" було припинено, а окремі з них перестали працювати. Так, у 1931 р. їх число зменшилось до 109. Причини цього регресу були різними. По-перше, читальні мали труднощі при затвердженні статутів, оскільки уряд вимагав статутних змін. По-друге, після 1928 р. товариство мало серйозні фінансові проблеми, що викликало невіру людей і відповідні психологічні настрої [6, с.44]. По-третє, з виникненням русофільського Товариства ім. О.Духновича, яке, спекуючи на імені великого просвітителя, баламутило людей ідеями "русскости", частина читальень "Просвіти" переходила на бік цього товариства. Наприкінці 1931 р. організаційний процес читальень відновлюється, у 1932 р. їх нараховується вже 168, у 1933 – 205, а на кінець 1935 року – 244 просвітянських організацій, з них 10 філій, 233 читальні (7 – на території Чехословаччини). Кожна організація мала свою бібліотеку. Центральна філія в Ужгороді мала бібліотеку на 8 тисяч книг, не враховуючи історичних пам'яток. При читальнях діяли великі бібліотеки: в Берегові бібліотека нараховувала 757 книг, у Кальнику – 726 книг, у Вел.Верецьку – 754 книги, в Йоврі – 654, у Сваляві – 330, в Н.Студеному – 500 книг [16, с.117].

При читальнях існували драматичні гуртки, хори, оркестри. На день проведення всепросвітянського з'їзду в Ужгороді 17 жовтня 1937 р. при філіях і читальнях "Просвіти" нараховувалось 135 театральних гуртків, 94 хори, 44 спортивні гуртки, 12 духових оркестрів [10, с.72].

Важливу роль відігравали читальні в ліквідації неграмотності. При них були організовані спеціальні курси для неграмотних або малограмотних. Тільки протягом 1922 року такі курси були у 173 населених пунктах краю.

Для селян, що гуртувалися навколо читальень "Просвіти", активістами товариства організувались лекції на різноманітні теми: господарські ("О садоводстві", "Пчоли і їх робота", "Чого нам вчитися од данських селян"), історичні ("Історія русинів", "Причини мовної боротьби на Подкарпатській Русі"), географічні ("Де і як люди живуть на світі"), педагогічні ("Як треба виховати дітей, щоб із них сталися чесні і добрі горожани"), протиалкогольні ("О п'янстві"). При деяких читальнях існували осередки тверезості, а при центральній була створена тимчасова спеціальна комісія з подолання алкоголізму.

Велику роль відіграла "Просвіта" у створенні і проведенні роботи товариств і спілок господарського характеру. При читальнях діяли спеціально створені господарські гуртки для молодого селянина, які працювали вечорами двічі на тиждень.

Значний внесок товариства "Просвіта" у науковому вивченні історії та культури Закарпатської України, а також у налагодженні видавничої справи.

Вже на другому засіданні Головного Виділу утворилась видавнича комісія у складі А.Волошина (голова), В.Бірчака (секретар), І.Панькевича, С.Клочурака, В.Желтвая. 1920 р. було видано брошуру В.Пачовського “Что то “Просвіта”, його ж “Історія Подкарпатської Русі”, вибрані поезії С.Руданського, оповідання Луки Дем’яна “Чорт на весіллі”, господарські поради М.Творидла “Чим і як гноїти”.

Брак фондів не дозволив комісії видати підготовлений до друку Календар “Просвіти” на 1921 рік. Щедрий дар американських русинів у сумі 77 тис. крон дав комісії змогу широко розвинути видавничу діяльність в 1921 році. До друку підготували:

- 1) “Порадник, як допомогти в термінових випадках” д-ра Манацького.
- 2) “Чого нам учитися від данських селян” М.Творидла.
- 3) “Історія Підкарпатської Русі”, ч. II, В.Пачовського [7, с.15].

Для виявлення і підтримки місцевих письменницьких сил комісія оголосила конкурс на краще оповідання і на кращий драматургічний твір з життя або історії Підкарпатської Русі, який проводився до 1 травня 1921 року. Було призначено дві премії: для оповідання – 1000 корун, для драми – 1000 корун. Та очікуваної творчої активності не відбулося. На конкурс була надіслана лише одна драма невідомого автора – “Сонце Срібної Землі”.

Літературно-науковий відділ приступив до видання “Наукового збірника товариства “Просвіта”, до редакції якого увійшли А.Волошин, І.Панькевич, В.Гаджега, В.Бірчак. У передмові до першого річника, який вийшов в Ужгороді вже у 1921 році, редакція збірника зазначила: “Товариство “Просвіта”, ідучи назустріч всім культурним змаганням пробудженої Підкарпатської Русі, приступає до наукового видання у формі “Наукового вісника”. Потреба такого органу, котрий служив би інтересам науки, а головно дослідів на полі історії літератури, мови, етнографії, етнології, мистецтва, соціальної, політичної і церковної історії Підкарпатської Русі, не лише очевидна, але і конечна. ...Думаємо, що наш скромний початок приєднає нам прихильників і збере коло нас всіх тих, котрим дороге наше минуле і теперішнє духовне життя” [14, с.3].

З 1922 по 1933 рік вийшло 14 випусків збірника. Навколо збірника згуртувались кращі наукові сили краю, а в написанні окремих статей взяли участь такі видатні українські вчені – академіки В.Гнатюк, Ф.Колесса, С.Рудницький. Серед вагомих праць, видрукованих у Науковому збірнику, слід відзначити дослідження І.Панькевича з історії культури, писемності і мови закарпатських українців, С.Рудницького “Основи морфології і геології Підкарпатської Русі і Закарпаття”, Ф.Колесси “Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті” і “Народні пісні з Підкарпатської Русі”, а також К.Студинського “Александр Духнович і Галичина”, історичні, фольклорні, етнографічні розвідки Ю.Яворського, А.Волошина, Ф.Потушняка.

Крім Наукового збірника, "Просвіта" випускала періодичні краєзнавчі видання для дітей, молоді, вчителів. Серед них найбільшою популярністю користувались ілюстрований місячник "Пчїлка" для молоді і народу, щомісячні часописи "Учитель", "Наш рідний край", шоквартальний журнал "Подкарпатська Русь", щомісячний суспільно-політичний і літературний журнал "Наша земля", освітньо-господарський часопис "Світло", газети "Наука", "Свобода", "Нова свобода", щорічні календарі – "Календар "Просвіти", "Календар "Пчїлки", "Пластовий календар".

Велика роль товариства "Просвіта" у підготовці і виданні шкільних підручників та розвитку педагогічної науки і поширенні освіти в краї. Це, зокрема, праці А.Волошина "Педагогічна психологія", "Логіка", "Педагогіка і дидактика для учительських семінарів", підручник для шкіл "Читанка для I-III кл.", "Читанка для IV-VI кл.", "Азбука"; підручники і посібники О.Маркуша "Зорниця", "Рідне слово", "По рідному краю", "Краєзнавство".

Окрім того, товариство за час своєї діяльності видало 150 книжечок для народу в кількості понад 450 тис. примірників [10, с. 172]. Це книги художнього, наукового та популярного характеру. Серед них О.Духновича, Т.Шевченка, С.Руданського, О.Олеся, О.Кобилянської, М.Коцюбинського, історичні праці, книжечки з господарськими порадами О.Ільницького, В.Мосори, М.Творидла, брошури протиалкогольного характеру.

Головний Виділ товариства "Просвіта" утворив одною з перших музейно-бібліотечну комісію (20 травня 1920 р.). До її складу увійшли: ігумен Геофан Скиба (голова), д-р Михайло Новаковський (заступник голови), Петро Куцин (секретар), Іван Панькевич (архіваріус), директор гімназії А.Алиськевич [7, с. 13]. У зв'язку з цим комісія звернулася за матеріальною допомогою і моральною підтримкою до Уряду Підкарпатської Русі. Крім того в газетних статтях і окремих листах закликала руське громадянство допомагати комісії у зборі музейного і бібліотечного матеріалу.

Комісія також звернула увагу уряду на наявність музейних та культурних матеріалів у державних архівах і музеях Відня та Будапешта. За згодою уряду було вислано окремих делегатів до тих міст, де за точними відомостями перебували музейні предмети, які були вивезені з області Підкарпатської Русі. В результаті в червні 1920 р. комісією було порушено перед цивільною управою клопотання про заборону вивезення за межі краю музейних цінностей і книжкового майна.

До кінця 1920 р. було зібрано чимало рукописів XV-XVIII ст. (дарунки о. каноніка Шуби і намісника Мустяновича з Студеного); 9 ікон та інші церковні речі; річники, видані в Підкарпатській Русі; збірку писанок; комісія починає вести переговори про закупку іконостасу XVII ст., 1206 томів книг гошо [13].

За п'ять років (до 1 січня 1925 р.) зібрання музейно-бібліотечної комісії “Просвіти” нараховували 57 рукописів, 113 стародруків, понад 400 фотографій, а також 18 старовинних керамічних виробів, монети, 38 церковних предметів, іконостас XVIII ст., предмети побуту, вишивки, писанки, зразки одягу з Гуцульщини і околиць Хуста. Бібліотечний фонд на кінець 1924 р. нараховував 4387 книжок з історії, культури, природознавства, значну частину якого становили місцеві видання [9, с.38].

У зв'язку з відсутністю приміщень, музейні зібрання були розташовані в підвалах єпископської резиденції. 1929 р. в Ужгороді було створено “Крайове музейне товариство”, яке продовжило збір етнографічних, мистецьких і природничих пам'яток краю. Товариство отримало кілька кімнат в будинку колишнього художнього управління, в яких було розміщено експонати і згодом відкрито музей для громадськості. З ініціативи Головного Виділу товариства “Просвіта” наприкінці 1934 р. у Мукачеві було засновано “Етнографічне товариство Підкарпатської Русі”, головою якого був обраний Августин Волошин. В 1937 р. у ремісничій школі було відкрито етнографічний музей. На жаль, після трагічних подій 1938 р. (окупація Угорщиною) та пізніших років більша частина цих музейних збірок була втрачена.

Важливу сторінку в історії діяльності товариства “Просвіта” займає спорудження в Ужгороді Народного Дому товариства “Просвіта”. Вже на першому засіданні Головний Виділ постановив приступити до будови Народного Дому, “в якому помістилися б всі культурні, просвітні та фінансові руські товариства Ужгороду” [7, с. 12]. Правління постановило провести збір пожертв для цієї мети по всьому краю, а також звернутися за допомогою до уряду і братів в Америці. Утворився комітет для спорудження Народного дому, якому доручили провести переговори з руськими фінансовими інституціями та міською управою щодо виділення ділянки під забудову [8, с.15]. Спеціальна комісія звернулася з листом до президента Чехословацької республіки Томаша Масарика, у якому говорилося: “Має сей Народний Дом стати серцем і мозгом Подкарпатської Русі. В нім має знайти місце національний музей і національна бібліотека, наш руський театр, ... наше центральне місто на збори, маніфести, а також велика друкарня. Історія призначила Вам стояти при комісії нашого одродження і до Вас звертаємося, наш улюблений Пане Президенте, з прошенем призначити для сеї нової всенародної інституції крестний дар. Ми сподіваємося, що доживем сеї хвилі і недалеко она, як Ви, наш Пане Президенте, загостите до нас положити угольний камінь под наш Народний Дом” [12].

У банку був відкритий спеціальний рахунок за № 78 і розпочався збір коштів. Це був довготривалий процес. Будівництво тягнулося декілька років і завершилося в 1928 році. З нагоди відкриття Народного Дому в Ужгороді були призначені святкування. Журнал “Наша земля” (1928. №9. – С.1-3) детально

описує відкриття цієї святині. На свято відкриття Дому з краю з'їхалося понад 7 тисяч закарпатців. У той час у статті з гіркотою, написано, що греко-католицький єпископ відмовився освятити культурно-освітній центр українців. Це було умовлене тим, що “Просвіта” з 1928 р. почала втрачати підтримку чехословацького уряду – офіційної влади, для якої стала неприйнятною яскраво національна спрямованість діяльності товариства [15].

Діяльність товариства “Просвіта” не обмежувалася суто просвітництвом, вона була багатогранною. “Просвіта” вписала яскраву сторінку і в історію мистецької культури краю.

15 лютого 1921 р. Головний Виділ товариства “Просвіта” утворив Музичну комісію у складі: В.Желтвай (голова), О.Кізима (секретар), О.Дудинський, М.Стрипський, О.Приходько, Р.Кирчів [7, с.17]. З перших днів свого існування комісія розгорнула велику організаторську роботу. Вона розпочала діяльність із заснування Руського Національного Хору. Вже 14 квітня хор під керівництвом О.Кізими дав концерт на лекційному вечорі науково-літературного відділу товариства “Просвіта”, а 21 квітня 1921 року – на вечорі пам'яті Т.Шевченка.

Значну роботу в пропаганді хорового мистецтва провів Руський Національний Хор, що діяв при Цегольнянській церкві в Ужгороді. Олекса Приходько, керівник хору, зумів розвинути творчий потенціал колективу та вивести його на професійний рівень. Вже в кінці 1921 – першій половині 1922 р. хор з успіхом дав ряд концертів: 14-15 грудня з колядками, 18 грудня – з виставою “Святий о Николай на Подкарпатської Русі”, 9 квітня 1922 р. – на Шевченківському сьняті, 1 травня – на святкуванні в міському парку, 25-26 травня – з оперою “Коза-Дереза” для шкільної молоді [10, с.120]. За короткий період часу хор опанував різноманітний репертуар і виріс у виконавській майстерності до високого професійного рівня. На кінець 1924 р. хор нараховував 220 членів і дав з початку заснування 24 самостійних концерти [9, с.38]. Концертна діяльність цього хору стала поштовхом для створення хорових колективів при читальнях “Просвіти” по всьому краю. Їх кількість неухильно зростала. Так, у 1935 році нараховувалось 94 просвітянські хори, до складу яких входило 2730 співаків. Щоб уявити собі працю хорів, досить відзначити, що тільки за один 1933 рік вони дали 440 концертів [10].

При Музичній комісії утворився етнографічний кабінет, який займався спорядженням музично-етнографічних експедицій для збору пісень у різних куточках краю. Ця робота активно проводилася починаючи з 1921 року. Наприклад, Михайло Рошахівський записав народні пісні Радвань-Межилабірської округи. 16 пісень з архіву “Просвіти”, що їх записав М.Рошахівський, увійшли до збірки “Народні пісні з “Підкарпатської Русі”, підготовленої Ф.Колессою і виданої у “Науковому збірнику товариства “Просвіта” за 1938 рік.

О.Кізима, на основі матеріалів, зібраних Рошахівським, видав збілочку “Підкарпатські співанки для хору”, а сам Рошахівський упорядкував збірник “Гри і забави для дітей для ужитку в захоронках і школах”.

На основі польових матеріалів Філарет Колесса підготував солідні наукові публікації, які з’явилися на сторінках “Наукового збірника товариства “Просвіта”: “Народні пісні з південного Підкарпаття”, “Народні пісні з Підкарпатської Руси”, “Старинні мелодії українських пісень (весільних і колядок) на Закарпатті”. До речі, свою третю (і останню) експедицію на українське Закарпаття учений здійснив у 1929 році на кошти товариства “Просвіта”.

Окремо слід виділити ще одне досягнення “Просвіти” на терені музичного фольклору. З ініціативи Івана Панькевича і на кошти товариства у 1935 р. в Ужгороді фірма “Pathefreres” записала і випустила серію грамофонних платівок із зразками вокальної та інструментальної народної музики карпатських українців. Були репрезентовані записи із сіл Великий Бичків, Рахів, Нересниця, Волосянка, Тур’я Ремети, Тур’я Раково, Невиське, Гойдош. На 15 платівках було записано понад 100 творів. Не можна не погодитись з високою оцінкою етнографічної діяльності, яку дав відомий музикознавець-фольклорист Володимир Гошовський. Він писав: “Враховуючи, що народні виконавці були середнього віку, можемо вважати, що товариство “Просвіта” зберегло для нас і прийдешніх поколінь звучання народної музики Закарпаття кінця 19 – поч. 20 ст. Це був воістину героїчний вчинок, який неспроможні були повторити ні Академія Наук УРСР, ні заклади та установи культури Закарпаття в період Радянської доби” [2, с.58].

Заслугою “Просвіти” є створення першого професійного театру на Закарпатті – Руського театру товариства “Просвіти”.

Все почалося із заснування 21 травня 1920 р. драматичного гуртка товариства “Просвіта”, який був організований Михайлом Винярем на базі гуртка при Руському культурно-просвітницькому комітеті. Гурток, що перейшов у відання “Просвіти”, працював під особистим керівництвом Ю.Брашайка, адміністрацію вів М.Виняр, а диригентуру – Я.Воска.

З інших драматичних гуртків, організованих у краї, виділявся Берегівський, який діяв під керівництвом режисера Михайла Баланчука та диригента Омеляна Бачинського, а також Ужгородський гурток – від товариства “Просвіта”.

Ужгородський драматичний гурток популяризував українські драматичні твори. Вже до кінця 1920 р. його силами були поставлені “Наталка-Полтавка” І.Котляревського, “Ой не ходи, Грицю” М.Старицького, “Вечорниці” П.Ніщинського, “Святий Миколай” М.Підгірянки, “Ясні зорі” Б.Грінченка.

Ретельно підбираючи репертуар і постійно працюючи над виконавською майстерністю, ужгородський драматичний гурток поступово досягає високого рівня професіоналізму.

Поступово назріває проблема створення професійного театру. 27 грудня 1920 року на 15 засіданні Головний Виділ постановив об'єднати ужгородський драматичний гурток та театральну дружину товариства “Кобзар” з метою створення українського професійного театру в Ужгороді. Таким чином було утворено “Руський театр товариства “Просвіта” в Ужгороді” [7, с.20]. Для організації театру, вироблення статуту і придбання фондів було вибрано театральну комісію у складі А.Волошина (голова), В.Бирчака (секретар), О.Приходько (артистичний референт).

Презентацію цього театру було призначено на 15 січня 1921 року, яка відбулася у міському театрі. Заздалегідь була надрукована програма, яка включала:

1. Промову голови комісії Руського театру товариства “Просвіта” Августина Волошина.
2. Привітальні промови представників уряду і гостей.
3. Зачитання привітальних листівок і телеграм.
4. Виставу “Ой не ходи, Грицю” М.Старицького.

Ця акція пройшла дуже урочисто. З промовою виступив Августин Волошин, були зачитані вітальні телеграми від різних організацій та окремих культурних діячів – президента ЧСР Масарика, М.Грушевського, О.Олеса. Але найбільший успіх випав на долю вистави. Преса захоплено відгукнулася на прем'єру українського театру: “Все, що на сцені діялось, було нам рідне. Лунала наша чарівна пісня, пливло милозвучне слово, бачили ми там наші звичаї, наші танці ... І бачили ми головне – глибоке почуття, здорову веселість та ширину душі наших селян” [1, с.140].

Правління “Просвіти” з самих початків дбало про вдосконалення акторської майстерності театральної трупи “Руського театру”, високий рівень професіоналізму театральних постановок. З цією метою на посаду режисера Руського театру були запрошені справжні корифеї.

До серпня 1921 року режисерську роботу в театрі виконували М.Біличенко і Б.Крживецький (режисер і директор Державного драматичного театру в Києві). За короткий час вони зуміли поставити близько 20 вистав, серед яких: “Певільник”, “По ревізії” та “Дай серцю волю, заведе в неволю” Марка Кропивницького, “Безталанна” і “Наймичка” Івана Карпенка-Карого, “Шельменко-денщик” Григорія Квітки-Основ'яненка, “На перші гулі” Степана Васильченка, “Украдене щастя” Івана Франка [7, с.22].

На запрошення правління “Просвіти” в серпні 1921 року до Ужгорода прибуває М.Садовський. Режисерську і акторську діяльність М.Садовський почав з постановки опери С.Гулака-Артемовського “Запорожець за Дунаєм”. За час його перебування в Ужгороді були поставлені кращі театральні зразки української класики: “Тарас Бульба” і “Сорочинський ярмарок” М.Старицького.

“Назар Стодоля” Т.Шевченка, “Мартин Боруля” І.Карпенка-Карого, “Сватання на Гончарівці” Г.Квітки-Основ’яненка та інші.

М.Садовський залишив помітний слід в театральному мистецтві Закарпаття. Його традиції продовжували відомі діячі просвітянського театру – Олександр Загаров, Микола Певний, Ярослав Барнич, Федір Базилевич, Микола Аркас, Юрій-Августин Шерегій. Водночас вони урізноманітнили репертуар театру, звернувшись до зарубіжної драматургії, ставили на сцені навіть оперети і опери. О.Загаров здійснив постановку “Тартюфа” Жана-Батіста Мольєра, “Мірандоліні” Карло Гольдоні, “Героїв” Бернарда Шоу, “Вовків” Ромена Ролана та інші. Ярослав Барнич надавав перевагу співочому репертуару, зокрема зарубіжній опереті й опері. Були поставлені “Циганський барон” Й.Штрауса, “Королева чардашу” І.Кальмана, “Продана наречена” Б.Сметани. Ф.Базилевич і М.Аркас зробили спробу пропорційно урівняти драматичний і співочий вітчизняний та зарубіжний репертуар.

Але поступово Руський театр “Просвіти” почав занепадати, що зумовлено рядом причин, а саме: з середини 20-х років була припинена допомога з боку чехословацького уряду і почалися матеріальні проблеми, політичні цькування, внутрішні незгоди. Все це привело до того, що “Руський театр т-ва “Просвіта” в Ужгороді” 1 січня 1930 року припинив свою діяльність. Але, незважаючи на короткий період свого існування, театр “Просвіти” відіграв видатну роль у культурному становленні краю, у відродженні духовності та піднесенні національної свідомості карпатських українців. За час його діяльності в різних куточках Закарпаття відбулося понад 120 вистав, а зусиллями активістів “Просвіти” під значним впливом професійного Руського театру в містах і селах краю було створено 135 театральних гуртків.

Багатогранність роботи “Просвіти”, задіяність її у всіх сферах освітнього та мистецького життя Закарпаття пояснює її визначальний вплив на становлення і розвиток культурного життя краю та на формування національної духовності підкарпатських українців.

- 1 Брашайко М. Руський театр товариства “Просвіта” // Пчілка – 1931 – С 136-143
- 2 Гошовський В. Місце музичного фольклору в діяльності товариства “Просвіта” // Матеріали установчої конференції по відродженню на Закарпатті товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1991 – С.61-68.
- 3 ДАЗО – Ф 12 – Оп 3, спр 1696 – Арк 1-4
- 4 ДАЗО – Ф 72 – Оп 2, спр 5 – Арк 2
5. ДАЗО – Ф 72 – Оп 2, спр 5 – Арк 17-18
- 6 Загальний розвій товариства “Просвіти” в ЧСР // Календар “Просвіти” на 1935 р. – Ужгород, 1934 – 148 с.
- 7 Звіт діяльності товариства “Просвіта” Підкарпатської Руси за час од 9 мая 1920 до 31 мая 1921 – Ужгород: Цію, 1921 – 28 с
- 8 З нагоди десятилітнього ювілею становлення товариства “Просвіта” в Ужгороді. – Ужгород: в-во т-ва “Просвіта”, 1930 – 20 с.

9. Календар "Просвіти" на звичайний рік 1926. – Ужгород. 1925 – 98 с.
10. Календар "Просвіти" на звичайний рік 1938. – Ужгород. 1925 – 128 с.
11. Нариси історії Закарпаття Т.2 (1918-1945). Ред. колегія: І Грінчак, Е Балагурі, І Грицак, В Ілько, І Поп: історія. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 663 с
12. Наука – 1920. – 31 жовтня
13. Наука. – 1920. – 21 листопада.
14. Науковий збірник товариства "Просвіта". – Ужгород. 1922 – 92 с.
15. Наша земля. – 1928 – №9. – С 1-3.
16. Чегиль С. Народопроевітительная работа на Подкарпатской Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919-1936 (ред. Е.Бачинского) – Ужгород, 1936. – С 113-121.

Stanislava Rodina

EDUCATIONAL SOCIETY "PROSVITA" IN TRANS-CARPATIA IN THE FIRST PART OF THE XXth CENTURY

This article deals with the activity of cultural-educational society "Prosvita" in Transcarpathia during the period of 1919-1939. This society played an important role in the establishment and development of Ukrainian culture in our place in the middle of the 20-th century.

Тетяна Росул

КОНЦЕРТНЕ ЖИТТЯ ЗАКАРПАТТЯ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Осмилення цілісної історії музики можливе за умови дослідження культурно-мистецького процесу у різних вимірах: історичному, географічному, національному, стилістичному, жанровому тощо. Серед важливих підходів, які певною мірою забезпечують розв'язання даного завдання, є музичне краєзнавство. Опираючись на багатий джерельний матеріал, краєзнавство відтворює картину музичного життя певного регіону, заповнює інформаційні прогалини новими фактами і сприяє глибшому пізнанню багатого спектра функціонування музичного мистецтва. Одним з таких малодосліджених регіонів є Закарпаття, яке до цього часу залишається "білою плямою" у вітчизняному музикознавстві.

Серед значної кількості наукових розвідок, присвячених історії музичного мистецтва Західної України, жодне дослідження не мало на меті висвітлити панораму культуротворчих процесів Закарпатського регіону. Так, у праці М.Загайкевич "Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст." побіжно згадуються лише автори перших збірок народних пісень Закарпаття – М.Нодь та І.Талапкович, в "Огляді історії української церковної музики" Б.Кудрика – ієромонах хоругви "Гармонія" К.Матезонський. Майже відсутні відомості про музичних діячів Закарпатського регіону в енциклопедичних довідниках "Митці України", "Союз композиторів України" та дослідженні Ю.Булки "Музична культура Західної України". Певний внесок у вивчення даної теми зробили